

SZÖVEG –
DR. ÁÁRY-TAMÁS LAJOS oktatási jogok biztosa

KÉP –
PÁCZAI TAMÁS

A VITÁNAK HELYE VAN

Milyen legyen a magyar oktatás?

Az oktatás demokratikus rendszerünk része. Itt is érvényesülniük kell mindazon elveknek, értékeknek, amelyeket immár harminc éve vallunk és alkalmazunk az életünk számos területén. Az oktatás közügy, tehát a demokratikus közjogi vita részévé kell válnia. Ha a vita kizárólag az oktatáspolitikusok és a pedagógusok, oktatók között zajlik, az lehet érdekes, termékeny is akár, mégis kimaradnak belőle azok, akiket leginkább érint: a gyermekek, a hallgatók, a szülők vagy a leendő szülők. A választópolgárok maradnak ki, akik beleszólhatnak abba, hogy képviselőik a rendelkezésre álló helyi, országos vagy uniós pénzeket hogyan használják fel a különböző közszolgáltatások megszervezésére és működtetésére.

◆ Az oktatás az Európai Unióhoz csatlakozásunkat követően is nemzeti hatáskörben maradt, ezért nekünk, magyaroknak kell végiggondolnunk, milyen oktatást szeretnénk. Nem kötnék bennünket EU-szabványok, szabályok, irányelvek, nem kell átvennünk közösségi normákat. E korlátlan szabadság azonban nem feleltetheti velünk, hogy az oktatásból kikerülő fiataloknak, diplomásoknak az Európai Unió kereskedelmében, szolgáltatásaiban, iparában, mezőgazdaságában, közigazgatásában kell dolgozniuk, alkotniuk, versenyezniük és megélniük. Ezért közügy az oktatás. Amikor a tanuló tiltakozik a testi fenytés ellen, amikor a szülő sérelmezi, hogy cukorbeteg gyermekét nem veszik fel az óvodába, amikor nem akar engedni a hiperaktív gyermeke eltanácsolásának, amikor a siket egyetemi hallgató sérelmezi, ha nem biztosítanak neki jeltolmácsot, akkor jogai védelmében túl jobbá, de legalábbis jogszerűvé akarja tenni a közszolgáltatást. A jogszerű oktatás a minimum. Attól még nem biztos,

hogy jó is az oktatási intézmény vagy az oktatási rendszer. Ám jogállami keretek között lehetetlen olyan közszolgáltatást szervezni, amely jó ugyan, de jogszerűtlen.

Az oktatásról sokan, sokszor fogunk vitázni. Minél többen és minél többet vitázunk, annál közelebb juthatunk a jó megoldásokhoz, de a hangsúly mégis a vitán van. Nem attól vagyunk ugyanis demokraták, hogy megtaláljuk a megoldásokat, hanem attól, hogy folyamatosan keressük azokat. Számos esetben tapasztaljuk, hogy az intézményekben nincs mód vitázni, mert nem bíznak egymásban az oktatási szereplők. Ezért nincs is közöttük együttműködés. Az ilyen esetekben a sérelmeket elfojtják, ezért később azok hevesen, érzelmeiktől telítetten, szinte a megoldás reménye nélkül törnek a felszínre. Ahol legalább alkalomszerűen mód van a vitára, helyrehozhatatlan károk, sérelmek ritkábban keletkeznek. Az érdekek természetesen különbözhetnek, a megoldások is, az ahhoz vezető utak is. A vita akkor

Nagy Emese intézményvezető tanulókkal a Hejőkeresztúri IV. Béla Általános Iskola rajztermében

értelmes, ha információk birtokában vagyunk és közös célunk a jó megoldások folyamatos keresése, a rossz döntések korrekciója a jog keretein belül, a jog szabályainak betartásával.

Gyakran tapasztalják az intézmények, hogy egyedül maradnak egy-egy fontos problémával. A fiatalok egymás közötti erőszakos cselekményei, a kábítószer- és alkoholfogyasztás, a HIV/AIDS terjedése, a szexuális felvilágosítás hiánya, a szegénység mind-mind olyan ügyek, amelyekben segítséget kell kérni. Ha megtalálják az együttműködés formáit a szakemberekkel, a kutatókkal, az egyházakkal és a civil szervezetekkel, akkor sem az iskolák, sem a családok nem maradnak magukra. Az oktatás nagy rendszerén belül az együttműködésnek nincs alternatívája. ♦

A jogszabályok egyértelművé teszik, hol van a család és az iskola felelősségének határvonala, ezt az oktatási szereplők csak a jogszabályokból és ezek alapján megalkotott helyi normákból ismerhetik meg. A jog zsinórmértékül szolgál a viták rendezéséhez. Ha az érintettek ismerik e szabályokat, demokratikus keretek között oldhatják fel konfliktusaikat. A jog ismerete és alkalmazása nélkül a viták rendezésének alapja a hatalom, az erő, a pozíció, az indulat, az ízlés lesz. Számos magánvitát lehet ezen értékek mentén lefolytatni és lezárni, de nem a közszolgáltatásban.

SZÖVEG ÉS KÉP –
PÁCZAI TAMÁS

A HEJŐKERESZTÚRI MODELL

„De más lett volna, ha én is ilyen iskolába járhattam volna” – összegeztem látogatásom végén érzéseimet. A marosvásárhelyi iskolában román anyanyelvű tanár néni tanított magyarul, magyarországi iskolámban nyolcadikban az osztályfőnököm egy szakmunkásképzőt javasolt reális folytatásként, mert *„a mi iskolánk többre nem képes”*. Nem hallgattak rá a szüleim, és amikor mégis felvettek máshová, a tanár azt mondta, *„úgyis kibuksz, fiam!”* Általános iskolai magyartanárom azért kinézte belőlem az újságíró, fogalmazásaimat rendszeresen felolvasta a tanáriban –, de csak felnőttfejjel jöttem rá, hogy az iskolai évek alatt begyűjtött kudarcélmények akár egész életen át hatnak, elbizonytalanítanak és hátráltatnak.

- ◆ Az 1990-es évek végén a Miskolchoz közeli hejőkeresztúri iskola igazgatója, Nagy Emese olyan módszer után kutatott, amivel segítheti a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek beilleszkedését. A Stanford Egyetemen kidolgozott Complex Instruction volt számára a legszimpatikusabb, ezért 2000-ben elutazott az USA-ba, hogy működés közben is láthassa az ottani modell hatásait. Hazatérése után részletesen kidolgozta és bevezette iskolájában a Komplex Instrukciós Programot, ami az azóta eltelt közel 20 évben bizonyított: az igazolatlan hiányzások megszűntek, bukás nincs, a diákok magatartása számottevően javult, a különböző képességű gyerekek pedig kitűnően együttműködnek egymással. Az időközben hejőkeresztúri modellként elhíresült módszer napjainkban egyre népszerűbb, országszerte már több, mint 100 iskolában alkalmazzák. Évekkel ezelőtt az eredeti módszert kidolgozó Rachel Lotan is ellátogatott Hejőkeresztúrra, és a Stanford Egyetem professzora megállapította, hogy ez nekünk jobban sikerült, mint nekik!

„Először olyan órákat mutattam meg neked, ahol hagyományos módszerekkel folyt az oktatás, csak a legvégén kukkantottunk be egy KIP-es magyarórára. Az, hogy egy átlagos matematika, rajz vagy testnevelés órán végig tudnak figyelni és nem zökkennek ki a feladatból, annak köszönhető, hogy a KIP-es órákon gyakorolt gondolkodás, egymásra figyelés és problémamegoldási képességek

Szünet a Hejőkeresztúri IV. Béla Általános Iskolában

a többi órán is lecsapódnak” – mondja Nagy Emese, amikor a Komplex Instrukciós Program (KIP) alapjairól beszélgetünk. Az Egyesült Államok iskoláiban bevezetett Complex Instruction módszer olyan heterogén tanulói összetételű feltételező oktatási eljárás, amely eredményesen alkalmazható minden tanuló iskolai sikerességének megalapozásához. A csoportmunka-szervezésen alapuló tanítási módszer célja, hogy minden gyerek tudásszintje emelkedjen, és része legyen sikerélményben az osztálymunka során. Magyarországon a programot a hejőkeresztúri iskola adaptálta és vezette be elsőként 2001-ben.

„Nem hiszek a szegregáció semmilyen formájában, mert egy idő után az erős csoportban is státuszkülönbség alakul ki a sok ötös és négyes tanuló között, aki pedig a legutolsó harmadban van a jó képességűek között, az éppen olyan nyomorultul érzi magát, mint a vegyeseknél az alsó harmad. Ezért gondolom, hogy

a pedagógusoknak úgy kell megszervezniük a munkát, hogy az óráik legalább 10 százalékában vegyes, 4-5 fős tanulói csoportok legyenek, együtt dolgozzanak és mindenki tisztelje a másik teljesítményét. Ennek viszont feltétele, hogy a pedagógus nagyon topon legyen, hiszen olyan feladatot kell összeállítania, ami egyformán szólítja meg a legkülönbözőbb képességű gyerekeket.”

Nagy Emese szerint az iskolaválasztás előtt álló legtöbb szülő öntudatlanul is a KIP lényegét fogalmazza meg: a gyereke színes tanítási órákon a képességeihez mért feladatokat kapja, boldog legyen az órán, sikerélményekkel menjen haza és tanuljon meg csoportban dolgozni. Ezeket a módszert mind biztosítja, a pozitív hatásokról pedig Hejőkeresztúron kívül is egyre több iskola beszámolhat. „A polgármester és több értelmiségi család ugyanúgy hozzánk járhatja a gyereket, mint a helyi vagy a szomszédos falu cigánysoráról a szülők. Számomra ez a legnagyobb eredmény. ➤

Milán koncentrálna egy feladatra rajzórán

Testnevelésóra

Tabletek segítségével is tanítanak Hejőkeresztúron

Idegen nyelvű foglalkozáson

Az eredeti módszert kidolgozó Rachel Lotan is ellátogatott Hejőkeresztúrra, és a Stanford Egyetem professzora megállapította, hogy ez nekünk jobban sikerült, mint nekik.

A tanítási órán tudnak együtt dolgozni, amit az is bizonyít, hogy a megye legjobb gimnáziumaiba mennek továbbtanulni. De az is nagy eredmény, hogy a hátrányos helyzetűekre jellemző korábban erős hiányzás szinte teljesen eltűnt, intőt évek óta nem osztottunk ki és bukás sem volt. Éppen ezért nincs jelen a túlkorosság és az ebből fakadó szociális ellentétek az osztályokban, így a lemorzsolódás veszélye is minimális” – mondja Emese.

A KIP tehát egyszerűnek tűnő módszerekkel garantál két nagyon fontos dolgot: javul a gyerek magatartása és alulmotiváltsága megszűnik. A sikeres működés kulcsa a következetesség, ami az első egy évben nagyon komoly felkészülést igényel a pedagógus részéről. „Fel kell mérni minden egyes diák egyéni képességeit és tehetségét,

KIP-es csoportfeladat prezentációja irodalomórán

KIP-es irodalomóra

A generációk közötti párbeszéd órán az előző tanévben ballagott diákok számolnak be középiskolás tapasztalataikról

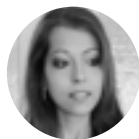

Nagy Emese intézményvezető

majd ezekhez mérten kell összeállítani a csoportos feladatokat, ami a kezdetekben rengeteg plusz munkát jelent. Az amerikai módszerből hiányzik az egyéni differenciálás. Nálunk ez úgy jelenik meg, hogy az óra fele a csoportproduktum, a második felében a csoportmunka eredményét felhasználva elkészítik az egyéni feladatokat. Ez a nagy művészet, mert amíg innovatív csoportfeladatot ki lehet találni előre, addig az ennek eredményére épülő egyéni feladatokat ott helyben kell kitalálnia a pedagógusnak, és ez csak úgy megy, ha minden egyes gyerek képességeit alaposan ismeri a kolléga.”

Nagy Emese szerint a csoportban dolgozás közben erős szocializáció megy végbe, mert a jobb képességű diák jellemzően tanítja társát, így mindenki fejlődik. Kutatásai szerint a státuszában alul elhelyezkedő

gyerek beszédgyakorlása kiemelésére nő egy ilyen órán, egy szuperképességű pedig ötszörösére. Így a beszédgyakorlás közötti különbség maximum kétszeres, míg a hagyományos órán négy-öttszörös is lehet. „Ez azért fontos, mert rendezzi a gyerekek közötti kapcsolatot. A gyengébb nem azt érzi, hogy hallgass a neve, az okostojások pedig türelmesen végighallgatják és segítik társaikat. Ma ott tartunk, hogy a Hejőkeresztúri Modell hívószó lett az országban, egyre több iskola szeretné átvenni. Bár a módszert kidolgoztam óvodákra, általános és középiskolákra, alapvetően az utóbbiban hasznos, mert középiskolában jelentkezik legerősebben a státuszprobléma. Ezért is örülök, hogy több mint száz iskolánk közül már 18 középiskola vette át módszereinket részben vagy teljesen.” ♦

SZÖVEG –
FEKETE FANNI

FOGYATÉKOS GYEREKEK AZ ISKOLAPADBAN

A fogyatékossgal élő gyermekeket természetesen ugyanazon jogok illetik meg, amelyek a kortársaikat, mint az általános emberi jogok, az egészségügyi ellátáshoz vagy az oktatáshoz való jog. A súlyosan, halmozottan fogyatékos gyermekek csak a 2006-os közoktatási törvény módosítása óta tankötelesek, a fejlesztő nevelési-oktatási iskolát pedig 2014-ben vezették be. Papíron azóta nekik is van helyük a közoktatásban, de a gyakorlatban még mindig nem épült ki az az intézményrendszer, amely mindannyiukat be tudná fogadni. Mit tanulnak a fogyatékossgal élő diákok, és hogyan lehetne elfogadóbbá tenni irántuk kortársaikat? Györi Zsófia, a debreceni, halmozottan fogyatékos diákoknak fenntartott Immanuel Otthon és Iskola igazgatója válaszolt kérdéseimre.

◆ – Milyen alapokra épül a súlyosan, halmozottan fogyatékos diákok oktatása?

– Hatfős osztályokban egy gyógypedagógus és egy gyógypedagógiai asszisztens foglalkozik velük a kerettanterv szerint, heti 20 órában. Évfolyamok nincsenek, mert nem lehet egységes követelményrendszert felállítani. Mivel a gyerekek nagy része nem verbális úton kommunikál, a cél nem a hagyományos tárgyak megismertetése, hanem a körülöttük lévő világ értelmezése és a kommunikációjuk fejlesztése, hiszen ez képezi önrendelkezésük alapját. Valamilyen AAK-s, azaz Augmentatív és Alternatív Kommunikációs módszert vagy eszközt adunk a kezükbe: megtanulják az igen/nem döntés, majd az alapvető érzések kifejezését. Nálunk egyéni fejlesztésen alapuló oktatásban részesülnek, ugyanis mindegyiküknek megvan a saját kommunikációs eszköztára: az egyik tanítványom például alkoholtartalmú italok hirdetéseit tette a kommunikációs füzetébe, így vezetett rá, hogy alkoholproblémák vannak a családjában. Nálunk nincs osztályozás, de megtanulják a hagyományos iskolákban elvárt viselkedési formákat a mozgásuk

adta lehetőségeken belül. Év végén a szüleik írásos visszajelzést kapnak fejlődésükről, a gyerekek pedig oklevelet arról, amiben ők voltak a legkiemelkedőbbek.

– Milyen óráknak van a legnagyobb sikere a fogyatékos gyerekek körében?

– Nagyon kedvelt az életvitel óra, amikor sütnek-főznek valamit. Ennek a komplex érzékszervi fejlesztésben van szerepe, mivel az értelmileg és sok esetben mozgásukban is fogyatékos diákoknál hiányoznak bizonyos mozgásos tapasztalatok. Az órákon megismerik, megtapogatják a sütemények alapanyagait, belélegzik az almás pite illatát, aztán természetesen meg is izlelik.

– Segít az oktatásukban a digitalizáció?

– Interaktív és okostáblát is használhatnak, emellett más, speciális AAK-s eszközök is nagy segítséget és jó élményeket nyújthatnak: a szemvezérelt szoftver például kiváltja az egér használatát, míg a sound beammel erőteljesebb mozgás nélkül, bólogatással vagy pislogással generálhatnak hangokat.

Győri Zsófia intézményvezető

– A fogyatékossgal élő gyerekek tanulmányait ép társaiktól elkülönülve folytatják. Hogyan lehetne megvalósítani az integrált oktatást?

– Egy súlyosan, halmozottan fogyatékos diákkal szemben nem állíthatunk fel ugyanolyan követelményeket, az érzékszervi és mozgásukban fogyatékos gyerekek integrálását azonban elengedhetetlennek tartom. Ettől sajnos még messze vagyunk, mert nem biztosítottak számukra a szükséges infrastrukturális feltételek. Az iskolák sok esetben csak megtűrik őket, azt éreztetve a szülőkkel, hogy szívességet tesznek. Fontosnak tartom, hogy a változás meggyőződésből és ne egy fentről jövő nyomás vagy az EU-s trendeknek való megfelelés hatására történjen. A lányom óvodáját az önkormányzat kijelölte integrált óvodának, felvettek nyolc fogyatékos gyermeket, a vezető óvónő azonban annyira megrettent, hogy szegregálta a csoportot: külön termet kaptak, más időpontban mehettek ki az udvarra, a termükhöz vezető folyosón pedig tilos volt az átjárás. A gyermekem három év alatt egyszer sem találkozott velük. Pedig a szemléletformálást már gyerekkorban el kellene kezdeni. Egy 1200 fős általános iskola tanulóit rendszeresen járnak hozzánk érzékenyítő foglalkozásokra, s három éve a negyedikes osztályuk létrehozott egy zenei produkciót a diákjainkkal. A Pötyi és Pillét azóta nyolcszor is előadták Debrecenben, a felvételt pedig közel másfél millióan nézték meg a YouTube-on.

Foglalkozás a debreceni Immánuel Otthon és Iskolában

A cél nem a hagyományos tárgyak megismertetése, hanem a körülöttük lévő világ értelmezése és kommunikációjuk fejlesztése, hiszen ez képezi önrendelkezésük alapját.

– Különböző foglalkozásokra is járhatnak a gyerekek, például önvédelmi szakkörre. Ezt miért érezték szükségesnek?

– Azt tapasztaltuk, hogy kikerülve az iskolából nagyobb eséllyel válnak bántalmazás vagy egyéb bűncselekmény áldozatává. Ez részben abból fakad, hogy az értelmi vagy intellektuális képességzavarral élők gyakran nem kontrollálják szeretetüket, így gesztusaik félreérthetőek lehetnek, ami akár szexuális abúzusoz is vezethet. Jóhiszeműségüket szintén kihasználhatják. A szüleik nem tanítják meg nekik, mit csináljanak ilyen helyzetekben, mivel nem is tudják elképzelni, hogy lesz, amikor a gyerekeket nem ők fogják kísérni.

– Kihez fordulhatnak a szülők probléma esetén?

– Az ombudsmani hivatalhoz vagy az ellátott jogi képviselőhöz, de a Kézen Fogva Alapítvány Jogsegély Szolgálatánál is informálódhatnak. Meg kell ismerniük gyerekeik jogait, és hogy milyen szolgáltatásokat vehetnek igénybe, ugyanis nincsenek kellően tisztában azokkal. Részben megértem őket, mert a mindennapok túlélése rengeteg energiát felemészt, ugyanakkor mindennél nagyobb ereje lenne, ha összefognának. ♦

SZÖVEG ÉS KÉP –
PÁCZAI TAMÁS

A cikk társkiadója az NSKI.

LESZNEK-E KORTÁRS MAGYAR SZERZŐK KÁRPÁTALJÁN?

Álltunk a beregszomi iskola ebédlőjében a vacsorához megterített, hosszú asztalnál. Az asztal mellett egy míves, ámde teljesen üres polc volt, a tetején egy felirattal: Kárpátaljai magyar irodalom. A szürreális kép akár szomorú valósággá is válhat, mert kétnapos utazásunk tapasztalatai alapján sajnos elképzelhető, hogy évtizedek múlva nem kerülnek új, magyar nyelvű írások a könyvespolcokra Kárpátalján. Ám külső segítséggel reményre okot adó folyamatok is elindulhatnak, ahogy azt a beregszászi 6. Számú Általános Iskola példázza.

„Mikulás, Mikulás, kedves Mikulás, gyere már, gyere már, minden gyerek vár” – zengett a 207 gyerek szájából a beregszászi 6. Számú Általános Iskola tornatermében 2019. december 4-én, ahová tavaly hetedik alkalommal érkezett a Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) budapesti irodájában telepakolt nagy zsák. „Kapcsolatunk az intézettel egy véletlennek köszönhető. A tavaly tragikusan elhalálozott korábbi igazgatónőnk lánya az intézet egyik munkatársához, Mósa Istvánhoz ment feleségül. Egyszer pont Mikulás környékén látogattak el az iskolánkba Szász Jenő elnökúrral, és amikor látták az itteni állapotokat, eldöntötték, hogy segítenek jobb körülményeket teremteni a tanulóshoz. A következő évtől kezdődően már az NSKI-s Mikulás érkezik hozzánk, és a gyerekek az értékes ajándécsomagokon kívül mostanra egy korszerű számítógépekkel felszerelt informatikai szaktantermet is birtokba vehettek támogatásuknak köszönhetően” – számolt be a kezdetekről **Fring Erzsébet** szervezőpedagógus, igazgatóhelyettes.

A beregszászi 6. Számú Általános Iskola a beregszászi járás egyik legnagyobb és legrégebbi iskolája, 1884-ben kezdték az építését Trefort Ágoston akkori oktatási miniszter idején. Eredetileg algimnáziumnak szánták, majd polgári iskola, később polgári fiúiskola volt. „Iskolánkban jelenleg kilenc évfolyam van, főleg nagycsaládos diákok járnak hozzánk – folytatja Fring Erzsébet –, ez valószínűleg még az 1945 előtti polgári világból fennmaradt

hagyomány miatt van. Az NSKI támogatásának köszönhetően az elmúlt években folyamatosan korszerűsítjük tantermeinket, és új eszközöket, például internetet, interaktív táblát, informatikai termet tudtunk beszerezni, ami nagyságrendekkel fejleszti az oktatásunk színvonalát.”

Erzsébet nagyon büszke, mert az idei tanévben először fordult elő, hogy csak egyetlen gyerek iratkozott át a gimnáziumba az 5. évfolyamból (korábban olyan is előfordult, hogy tizenöt), ráadásul a kislány szülei már októberben jelezték, hogy szeretnék visszairatni a 6. számú iskolába a gyereket. Az évek során tudatosan felépített NSKI-támogatás a jelek szerint stratégiaileg is jól működik.

Az informatikai terem átadása után az ebédlőt újíjtották fel, majd új padokat kaptak az alsós osztálytermek, az idei tanévre pedig az ötödikesek osztályterme újult meg. „Most itt vagyunk egy interaktív táblával is rendelkező, teljesen felújított teremben, ahol elektromos hálózatot, bútorokat, padlót, nyílászárókat, táblát cseréltünk, és a tanulóshoz nélkülözhetetlen eszközöket szereztük be” – mondta Szász Jenő NSKI-elnök a terem ünnepélyes átadásán. Majd hozzátette: „A következő tanévre még két osztály felújításának támogatását előlegeztük meg, és ezt addig folytatjuk, amíg egyetlen olyan osztály is van, amit fel kell újítani ebben az iskolában.”

Két alsó tagozatos termet az ukrán állam Nova Ukrainska Skola (NUS) programjának keretein belül

újítottak fel. Ez a nemrég bevezetett állami projekt minden első osztályt kezdő tanulónak új padokat biztosít, valamint évente egy osztályt egy digitális eszközzel látnak el. „Ez lehet egy projektor, egy laptop vagy egy interaktív tábla. Viszont a működéshez mindháromra szükség lenne egyidőben, így vagy várunk három évet, vagy más forrásból szerezzük be a működéshez szükséges többi eszközt” – tájékoztat Fring Erzsébet a támogatás sajátosságairól, aki nagyon örül Szász Jenő és az NSKI vállalásának, hiszen így a következő tanévre az iskola termeinek több mint fele fog megfelelni a legkorszerűbb igényeknek, ami Kárpátalja-szerte is ritkaság.

Az egész kárpátaljai magyarság jövőjét azonban beárnyékolja a tavaly július 16-tól hatályba lépett ukrán nyelvtörvény, amely előírja, hogy minden állampolgár köteles beszélni az ukrán mint állama hivatalos nyelvét. Számos kisebbség mellett a magyarság is hevesen tiltakozik a törvény ellen, ugyanis szerintük a gyakorlatban a magánbeszélgetéseket és a vallási szertartásokat kivéve mindenhol kötelezővé teszi az ukrán nyelv használatát,

így az oktatásban is. „2023-ra szeretnék teljesen bevezetni az új nyelvi törvényt, ez nálunk azt jelenti, hogy 5. évfolyamtól felfelé folyamatosan csökkentik a magyar anyanyelven oktatott tantárgyak számát, ezzel párhuzamosan teljesen át kell térni az ukrán nyelvű oktatásra. Ez a magániskolák kivételével minden oktatási intézményre vonatkozik, így kisebbségi nyelvű oktatásra önkormányzati fenntartású intézményekben nem lesz lehetőség” – részletezi Fring Erzsébet.

Az ukrajnai lehetőségeket tekintve viszont nagyon kevés kárpátaljai magyar szülő engedhetné meg magának, hogy magániskolába járassa gyermekeit, ezért aggasztó a magyar nyelv fennmaradása a nyelvi törvény rendelkezései szerinti új környezetben. A törvényt hatálybalépése óta számos vita övezi – vizsgálják az Európai Unió Velencei Bizottságának szakértői is –, a magyar kormány a lehetőségében álló eszközökkel próbál fellépni az Ukrajnában élő magyarság eddig megszerzett nyelvi jogaiért, többek között bojkottálja az ország NATO-csatlakozását. ♦

SZÖVEG –
SZABÓ EMESE

KÉP –
PÁCZAI TAMÁS

MEGMARADNI A NYELVBEN

Csak a 19. században vált politikai kérdéssé, de a Kárpát-medence sokféle nyelvhasználatának kérdésköre nagyon régre nyúlik vissza. Ma a témát szigorú nemzetközi egyezmények szabályozzák, ám az így sem mindegy, milyen segítséget kapnak anyanyelvük használatához és műveléséhez a határon túl élők, például az oktatásban, kisgyermekkoruktól kezdve.

♦ A Kárpát-medencei régióban a különböző nyelvek együttélése a történelem kezdetére nyúlik vissza, viszont mindez nemzetiségi kérdésként csak a 19. század második felétől jelentkezett. „Tudjuk, hogy a középkorban ebben a régióban többnyelvű, sokféle kultúrájú népek éltek, függetlenül attól, milyen állam volt éppen. A trianoni, illetve a II. világháborút követő párizsi békeszerződések megváltoztatták a népességi arányokat és a viszonyokat, a sok száz éven keresztül kialakult együttélési formákat. Hirtelen azok lettek kisebbségben egy-egy államon belül, akik korábban többségben voltak, míg más népcsoportok kisebbségi létből többségivé váltak. Az ebből eredő belső társadalmi feszültségeket ma is kutatják” – mondja **dr. Gerencsér Balázs**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának docense, az Ereky István Közjogi Kutatóközpont igazgatója. 1949 után, a kommunizmus idején a kisebbségi problémát szőnyeg alá söpörték, de Kárpátalján már azt megelőzően sem foglalkoztak vele. Ez sokat ártott a magyar nyelvhasználatnak.

ÉSZAK ÉS DÉL

„Csehszlovákiában, Romániában és a Szovjetunióban kifejezetten háttérbe szorították a kisebbségek nyelvhasználatát, kisebbséges rendszer alakult ki, míg Jugoszláviában egy érdekes,

félmegoldásokkal teli, de alapvetően kisebbségpárti környezet jött létre” – emeli ki szakértőnk. A politikai fejlődés iránya viszont ellentétes volt, mert míg Csehszlovákiában és a Szovjetunióban puhult a diktatúra, addig Jugoszlávia a titói puhaságból „keményedett be”. A helyzet mindenhol a rendszerváltás környékén csúcspontot ért el, fordulópontra ekkor történt. Ennek a folyamatnak volt része a Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia szétesése. A korábbi szovjet blokk országai a kilencvenes évek elejétől csatlakoztak a nyugat-európai rendszerekhez, amire a nyugati országoknak is reagálniuk kellett. Az egyik ilyen újdonság – ami egyben a nyugati országok belső nyelvi feszültségeit is oldotta – egy nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer kialakítása volt. A helyi és kisebbségi nyelvek támogatását célzó Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, valamint a Kisebbségi Keretegyezmény világszinten is hatalmas lépés volt. Innentől kezdve beszélhetünk Európáról olyan földrajzi egységként, ahol egységes védelmet kap minden nyelvi közösség, Spanyolországtól Örményorszáig, Görögországtól Skandináviáig. Ezek kulturális értékét a '90-es évek közepén ismerték föl az európai testületek, akkor kezdődtek az érdemi kisebbségvédelmi lépések.

A Beregszászi 7-es Számú Általános Iskola. Ukrajna, Kárpátalja, 2014

Diák a Beregszászhoz közeli Jánosi középiskolájában. Ukrajna, Kárpátalja, 2014

KELLENE A KÉPZÉS

A magyar nyelvű nevelés és oktatás sok nehézségbe ütközik annak ellenére, hogy mára már mindenütt történtek előrelépések. A nyelvi charta szabályai miatt az egyes országoknak három-öt évente kell jelentést tenniük az Európa Tanácsnak, abból pedig kiviláglik, hogy az egyik legnagyobb gond a szaktanárihiány az oktatásban. Ez jellemzi az egész Kárpát-medencét, még a legnagyobb régióban, Erélyben is problémát jelent. A statisztikákból látszik, hogy a helyzet a Felvidéken a legjobb, ők élen járnak a tanárképzésében. A szlovák állam Révkomáromban még egy oktatási kirendeltséget is létrehozott, segítve azt, hogy kapcsolat legyen a szlovák oktatáspolitikája és a magyar közösség oktatási rendszere között. Ez annak köszönhető, hogy az Európa Tanács a nyelvi chartán keresztül hosszú évek alatt folyamatosan párbeszédre ösztönözte Szlovákiát. A nemzetközi szerződéseknél tehát jól mérhető pozitív hatása van, még ha nem is feltétlenül naprakészen harmonizálnak a társadalmi változásokkal.

A FELLÉLEGZÉS UTÁN

A '90-es éves fellélegzése a 2000-es években átalakult, az Unió is egyre integráltabbá vált a gazdasági célok mentén. Ekkor a kisebbségvédelem és a nyelvvédelem is úgy változott, hogy támogassa a gazdaságot.

„A kérdés inkább az lett, mennyire éri meg a kisebbségi kultúra fenntartása, mennyire hasznosítható.”

„Mennyire kapcsolható be egy kisebbségi nyelv használata a gazdasági vérkeringésbe. Ennek negatív és pozitív velejárói is vannak, de a tényt szem előtt kell tartani. Emiatt a Kárpát-medencei nyelvhasználatra sem tekinthetünk pusztán kisebbségi jogi kérdésként, nagyobb kontextusba kell ezt helyezniünk – hangsúlyozza szakértőnk. Bele kell venni biztonságpolitikai szempontokat, és bele kell helyezni a demokratikus intézményrendszer hálózatába is, azaz a helyi önkormányzatok és a választási rendszer kontextusába. Ezen kívül nagyon fontosak az emberi jogi szempontok, valamint a polgárt közvetlenül érintő közigazgatási működés is. Ez utóbbi jelenti azt, hogy miként érintkezzen az állam a polgáraival, és hogy miért éri meg kisebbségi nyelven megszólítani azokat, akiknek az az elsődleges nyelvük. Látszik tehát, hogy a nyelvek békés együttélésének jogi keretei ma már nagyon komplex rendszert alkotnak.

KULCSKÉRDÉS A KOMMUNIKÁCIÓ

A nyelvhasználat kérdése a múlt század második felétől folyamatosan felszínen volt, ám igazi változás a 2000-es évek elején történt. Ekkor kezdtek el a magyar nemzeti közösségek egyes régiói egymással beszélni, ekkor alakultak ki az intézményes és nem intézményes kapcsolatok

Magyaróra a csángóföldi Pusztina Magyar Házában.
Bákó megye, Románia, 2019

különböző szinteken. „Létrejötttek politikai szintű magyar–magyar hálózatok, civilszervezeti együttműködések, a tudományos szféra és az oktatási rendszerek közötti kapcsolatok. Ez utóbbira jó példa a testvériskolák hálózata vagy a Rákóczi Szövetség oktatással kapcsolatos tevékenysége, beiratkozási programjai, versenyei” – mondja Gerencsér Balázs. Hozzáteszi, hogy az ilyen hálózatoknak hatalmas ereje van, és ezeket még mindig nem aknázzuk ki kellően. Ez így van, akár a Felvidéket, akár a Délvidéket, a Bánátot, a Bánságot, Dél-Baranyát, Erdélyt vagy Muravidéket nézzük, Kárpátaljára pedig fokozottan érvényes. Emiatt azt a többszintű együttműködést, ami elindult, fontos tovább vinni.

TUDNI VAGY HASZNÁLNI A NYELVET?

A Kárpát-medence magyar kisebbségek által lakott területein működnek magyar nyelvű óvodák, Szlovákiában például több mint 260, Ukrajnában több mint 70, Horvátországban 5, Szlovéniában 4. Elvileg minden országban lehetőség van arra, hogy a gyerekek ilyen óvodába járjanak. Az viszont mindenhol kérdés, hogy maga a nevelés milyen nyelven zajlik, tisztán egy nyelvű-e vagy több nyelvű. A többnyelvűség a realitás, a kicsik ugyanis nem amiatt fogják elveszteni anyanyelvüket, mert többnyelvű képzőintézménybe járnak. Sokkal inkább azért, mert valamelyik nyelvnek nincsen felhasználási felülete. Emiatt kell régióként vizsgálni a lehetőségeket, nagyobb kontextusba helyezni a nyelvkérdést, továbblépni a '90-es évek romantikus autonómiakereső kisebbségvédelmének.

Csángó gyerekek indulnak magyar nyelvi foglalkozásra Benke Paulinának házához Somoskán. Bákó megye, Románia, 2019

MAGÁNÉLET ÉS KÖZSZFÉRA

„Hol lehet nyelvet használni? A magánéletben és a közszférében, az állammal való kapcsolatban. Itt nagyon nagyok a különbségek, ezt legjobban Kárpátalja és Muravidék példájával lehet bemutatni. Más okok miatt, de ez most a két leghányatottabb sorsú régióknk” – emeli ki szakértőnk. A problémát persze mindkét helyen más okozza. Ukrajnában a fő gond az, hogy a magyar, lengyel, moldáv és egyéb kisebbség eltöri az orosz mellett: az országban közel 20 százalékos orosz jelenlétről beszélhetünk, és ehhez képest a többi nemzetiség az 1 százalékot sem éri el. Arányuk szinte kimutathatatlan, így minden kisebbségi szabályozást az oroszhoz mérnek. Emiatt Ukrajnában minden nem-orosz kisebbség hátrányból indul, az állam pedig nem szelektál. Az orosz nyelv árnyéka gyakorlatilag minden kisebbségi nyelvre rávetül, és lecsapódik más nemzetiségeken is az ukrán–orosz feszült kapcsolat. Persze vannak az ukrán államnak olyan nemzetközi kötelezettségei, amelyek folyamatosan presszionálják, de érdemi változást elérni nagyon nehéz.

PRESZTÍZS-E A NYELV?

Más szempontból nehéz sorsú a Muravidék, ahol jó gazdasági környezetben, kisebbségi létet támogató, területi autonómiát is biztosító környezetben él az olasz és a magyar kisebbség. A jognak itt nincs megoldatlan feladata, de tény, hogy radikálisan fogy a népesség, és drasztikus a nyelvvesztés is. A helyzet annyira komoly, hogy Szlovéniában gyakorlatilag években mérhető a magyar nyelv jelenléte. „Ennek oka nagyon komplex, hátterét intenzíven kutatják. Egy muravidéki kolléga úgy fogalmazott,

hogy ameddig a magyar nyelvnek nincs meg az a presztízse, ami miatt érdemes beszélni, és ami igény teremt rá, addig nem is fogják használni. Ez kulcsmondat. A nyelv presztízse nagyon komoly kérdés. Ezt rá lehet vetíteni az egész Kárpát-medencére:

Magyarország mint anyaország tud-e mutatni olyan kulturális, gazdasági vagy politikai többletet, ami magával hozza a nyelv megőrzésének igényét?”

Ma ugyanis már nem teljesen arról van szó, hogy a közösségek magukra lennének hagyva, és csak saját belső elhivatottságukból tartják fent kultúrájukat. Persze vannak ilyen helyek is, mint például Székelyföld, Vajdaság vagy a Felvidéken Csallóköz – ezeken a területeken mégis nagyon erős a nyelvi identitás.

SEGÍTSÉG A HATÁRON TÚLI ÓVODÁKNAK

A határon túli óvodaprogramot a magyar kormány 2016 decemberében indította. Keretében óvodák, bölcsődék, iskola-óvoda komplexumok egyaránt épültek, illetve újjaltak meg. A 2018 végéig tartó első ütemben a határon túl 70 körüli új óvoda épült, több mint 200 óvodát bővítettek vagy újítottak fel, több mint 1500 magyar sarkot alakítottak ki. A program második ütemében szintén több mint 70 új óvoda és bölcsőde épült, több mint 200 intézmény újult meg 2019 végéig. Az új fejlesztéseknek köszönhetően az óvodai és bölcsődei férőhelyek száma több ezerrel nő a Kárpát-medencében. Az oktatás színvonalának emeléséhez, a magyar kultúrához kapcsolódó ismeretek elsajátításához oktatási segédanyagok is hozzájárultak. „Én a programmal azért kerültem kapcsolatba, mert a református egyház óvodafejlesztési projektjében eleve részt vettem, a Református Pedagógiai Intézetben az óvodai szakterület vezetője voltam” – mondja Szabadi Edit oktatásmenedzsment-köznevelési szakértő. Az egyházi fenntartású óvodák már nagy múltra tekintenek vissza

a Kárpát-medencében, így egyre több intézmény került a szakember fókuszába is. Amikor elindult az új fejlesztési program, öket próbálták bevonni, segítségükkel próbálták új óvodákat létrehozni, működtetni. A legtöbb segítséget Erdély kapta, de Kárpátalján, a Felvidéken, a Vajdaságban és Ausztriában is történtek fejlesztések. Jelenleg a határon túli magyar óvodások száma 48 ezer körül van, a cél, hogy ez legalább 60 ezerre duzzadjon, azaz a vegyes házasságból származó gyerekek is nagyobb eséllyel kerüljenek magyar intézményekbe.

TÖBBFÉLE HATÁSSAL KELL SZÁMOLNI

A helyzet Ausztriában sem fényes, ahol a magyar mellett elsősorban horvát és szlovén kisebbségek élnek. Közösségeik alapvetően a határ mellett laknak, de nyelvhasználati szintjük nagyon csekély, a magyar kikö-póban van. „Bár sok óvodában van nyelvi kisegítőtanár, néhány általános iskolában és középiskolában elérhető magyar nyelvű képzés, illetve létezik felnőttképzés is, jellemzőbb, hogy a magyart idegen nyelvként tanítják. Összességében nehéz pozitívumot mondani a magyar nyelv ausztriai használatáról” – mondja Gerencsér Balázs. Pedig a határtól távolabbi területek vendéglátóhelyein, szálláshelyein és sípályáin hemzse-gnek az anyagországból érkezett dolgozók, a vendéglőkben nagy eséllyel lehet rendelni magyarul is. „A jog szempontjából nem vehető figyelembe, hogy egy adott országba a munkaerő, illetve a turizmus hoz be más nyelveket is. Ez a jelenség akkor tudja segíteni a kisebbségi nyelvhasználat megmaradását, ha azo- kon a területeken is megjelenik, ahol a kisebbség él” – világítja meg szakértőnk. Viszont a gazdaság, illetve a turizmus nem a mezőgazdaságban erős Burgenlandra fókuszál. A kérdés tehát nagyon összetett. A digitalizációt sem lehet figyelmen kívül hagyni, már csak azért sem, mert a most felnövő generáció anyanyelve a digitális környe- zetben is megjelenik. A nyelvi preferenciákra már az is hatással van, milyen nyelven csetelnek. Ezt a jognak is követnie kell, meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az ügyintézés a digitális környezetben is történhessen. Ez remek lehetőség, jó nyelvi ösztönző lehet, ráadásul sokkal könnyebb különböző nyelvi felületeket kialakí- tani, mint azt megoldani, hogy mindig rendelkezésre álljon megfelelő nyelvet beszélő ügyintéző. ♦